

12-мавзу. Гулзор ва майсазорлар барпо этиш асослари

Режа:

1. Гулзорларни ташкил қилиш.
 2. Гулзорни парваришlashга доир асосий тадбирлар
 3. Газонлар композицияси
- ### ГУЛЗОРЛАРНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ

Гулзор деганда, турли объектларни безатиш учун мўлжалланган ва ўзида майсазорлар, йўлакчалар, бир йиллик ва кўп йиллик гулловчи ҳамда манзара берувчи баргли ўсимликлар ва кичик архитектура шаклларини мужассам этган майдон тушунилади. Гулзорлар қисқа вақтли дам олиш ва безатиш учун ишлатилади, шунингдек, жойнинг конфигурациясига кўра турли шаклда-тўрт бурчак, чўзинчоқ, юмалоқ, тўғри бурчак бўлиши мумкин. Гулзорлар турли ўлчам ва шаклдаги клумбалар, майсазорнинг яшил фонидаги рабаткалар ва хошиялардан ташкил топади. Гулзорлар майдони кичикроқ майдончадан (4-5 дан 20 м² гача) 1 гектаргача ва ундан кўпроқ бўлиши мумкин.

Гулзорларни ташкил этиш ва уларни парваришlash ишлари қўйидагиларни ўз ичига олади: тупроқни тайёрлаш, гулзор лойиҳасини жойида амалга ошириш; гулли ўсимликларни экиш; гулзорларни парваришlash.

Тупроқни ниҳоятда сифатли тайёрлаш лозим бўлади, чунки гулли ўсимликлар фақатгина донатор, ғовак тупроқларда яхши ўсиб, гуллайди. Гилам-мозаика ўсимликлари учун ғовак тупроқ қатлами 10-15 см, ёзги 1 йиллик гуллар учун – 30 см, аксарият кўп йиллик гуллар учун – 40 см дан кам бўлмаган, йирик кўп йилликлар учун эса (гефин ва пион) – 50-60 см бўлмоғи лозим.

Тупроқ қатлами етарли даражада қувватли бўладиган майдонларда гулзор барпо этишда, у жойни аввал ағдариб чиқилади, текисланиб, паншахалар билан тўғриланади.

Агар тупроқ қатлами саёз бўлса, керакли миқдорда унумдор тупроқ солинади ёки яроқсиз бўлган тупроқ бутунлай янгиланади. Тупроқда озуқа моддалари кам бўладиган ҳолатда, ағдариш вақтида чиринди, торф 2-6 см қалинликда ёйиб чиқиб ағдарилади ва бунда минерал ўғитларни (1 м² –30 г азотли; 20 г –калийли ва 40 г фосфорли) қўллаш ҳам мақсадга мувофиқ. Гулзорни лойиҳалаштириш жараёнида ишчи чизмаларда уларни жойлаштириш схемаси кўрсатилади, алоҳида бўлакчаларнинг ўлчамлари белгиланиб, гулли ўсимлик турлари танланади. Гулзорларни барпо этиш чоғида, шуни ёдда тутиш керак-ки, баланд ўсадиган гуллар композиция марказида жойлашади, майдароқ гуллар эса – атрофи бўйлаб экилади. Гуллар хилларини танлашда уларнинг гуллаш вақти ҳамда рангига қараб, рангларнинг мутаносиблигига алоҳида эътибор қаратилади.

Ўзбекистонда клумба ва рабаткалар икки мавсумга мўлжалланиб, барпо этилади. Кузда икки йиллик ва пиёзбошли гуллар экилади. Буларнинг икки хил тури ҳам эрта баҳорда гуллайди, икки йилликлари эса – қишда ҳам гуллай бошлайди. булар барчаси баҳорги нафис гўзалликни яратади. Май ойида бир

йиллик ёзги гуллар ва гилам-мозаика шаклидаги майда гуллар очила бошлайди.

Ишчи лойиҳа чизмаларига мувофиқ, гулзор конфигурацияси ва схемаси жойида ўтказилади, бунда рулеткалар, қозикчалар ва иплар, шаблонлардан фойдаланилади. Чизмалардаги мураккаб расмларни гулзор юзасига тушириш учун катакчалар ёрдамида ёки трафарет орқали амалга оширилади.

Экишга мўлжалланган полиэтилен халтачаларда ёки гул тувакчаларида экиш жойига олиб келиниши керак. Кўчатлар соғлом, ихчам, яхши ривожланган бўлмоғи лозим. Уларни ғунчалаш ва гуллаш даврида ҳам кўчириб экиш мумкин. Экиш олдидан кўчатлар эҳтиёткорлик билан суғорилади. Гулларни эрталабки ёки кечки соатларда, айниқса, булутли кунда экиш яхши натижа беради. Кўчатларни илдизи очик ҳолатда ёки илдиз тупроғи билан бирга экиш мумкин. Гулзор лойиҳа чизмасига асосан, марказдан четларига қараб, экилади.

Ёзги бир йиллик ва гилам – мозаика ўсимликлари Ўзбекистон шароитида апрел ойи охири – май ойи бошларида; икки йиллик гуллар – сентябр – октябр ойларида; кўп йиллик гуллар – баҳорда ва кузда; очик ерда қишламайдиган кўп йиллик гуллар эса – май ойи бошларида экилади.

Бир ва икки йиллик гуллар боғ белқуракчаси ёрдамида тайёрланган чуқурларга экилади. Бир қўл билан чуқурчага кўчат жойланади, иккинчи қўл ёрдамида гул илдизлари устидан тупроқ тортилиб, икки қўл билан кўчат атрофи тупроғи устидан зичланади. Майда гуллар қозикча ёрдамида ўрнатилади. Гул ўсимликлари орасидаги масофа: кўпчилик 1-2 йилликлар учун 15-20 см бўлиб, бу оралик ўсимликлар ўлчамларига қараб 10-12 гина см дан 25-50 см гача бўлиши мумкин.

Гилам –мозаика ўсимликлари қозикчалар ёрдамида, майдалари – 5-8 см, йирикроқлари эса –10-15 см масофада экилади.

Кўп йиллик гуллар учун чуқурчалар қазиб, тайёрланади. Кузги экиш олдидан, ўсимликларнинг ер устки қисми 8-19 см қолдириб, кесиб ташланади. Экишда оралик масофа 20-30 см ва ундан кўпроқ, пионлар учун –0,8-1 м бўлади. Кўп йиллик гулларни илдиз тупроғи билан бирга экиш тавсия этилади. Экиб бўлинганидан сўнг сув қуйилади, кейинчалик мунтазам равишда кунига 1-2 маҳал суғорилади.

Бир йиллик гуллар экилганидан сўнг 2 ҳафта ўтгач, 1 м² гулзорга 15 г аммиакли селитра, 30 г суперфосфат ва 20 г хлорли калий билан озиклантирилади. Кўп йиллик гулларни уч маротаба озиклантириш тавсия этилади: баҳорда – аммиакли селитра билан, июлда – аммиакли селитра, суперфосфат ва хлорли калий билан, учинчи озиклантиришда суперфосфат ва хлорли калий қўлланилади. Шунингдек, 1 м² гулзорга 3-5 г ҳисобида микроэлементлардан –марганец, бор, рух солиш тавсия этилади.

Гулзорларни ташкил қилиш-бу лойиҳалаш ва уларни амалиётда бажаришдан иборатдир. Гулзорлар лойиҳасини хиёбонлар, истироҳат боғлари ва бошқа цурилишлари мўлжалланган жойдан ажратилган ҳолда амалга ошириш мумкин эмас.

Гулзор аниқ таркибий қиомларга эга: 1) турли шаклдаги гул экинлари; 2) йўлакчалар; 3) майсазор. Уларнинг классик мос тушиши, гул экинлари майдони, йўлакчалар ва майсазорларнинг 3:5:8 муносабати ҳисобланади. Сўнгги йилларда майсазорлар учун кўпроқ, гуллар учун эса камроқ жой ажратилапти. Объектларни кўкаламзорлаштириш турли элементларининг фоизли муносабати ҳам мавжуд. Дарахтларга 40-50 фоиз I (жанубда бирмунча кўпроқ), буталарга 10-20 фоиз (шимолда кўпроқ), майсазорлар учун 8-18 фоиз, гул экинларига 4-8 фоиз ва йўлакчаларга 15-20 фоиз жой ажратиш тавсия қилинади. Кўрсатилган элементларнинг фоизли муносабатини аниқлагандан сўнг, лойиҳалар тузилади, бунда вертикал кўкаламзорлаштириш, тошли тоғчалар, сув қурилмалари (ҳавзалар, фавворалар ва бошқалар), дам олиш ва хизмат кўрсатиш айвончалари, киоскалар, кичик архитектура шакллариининг жойлашиши ҳисобга олинади. Лойиҳалашда шунингдек, берилган объектнинг меҳмонлари сони ҳам ҳисобга олинади. Шунга кўра йўлакчаларга ажратилган майдонни кўпайтирадилар ёки камайтирадилар, кичик архитектура шакллари сони ҳисобланади. Гулзорнинг меҳмонлари кўп бўлса, йўлакчалар эни кенгайтирилади. -

Гулзор қисмлари жуда чиройли, кўзга ташланиб туриши, ёрқин бўлиши керак, шу масалани ечишда «олтин пропорция» қоидадан фойдаланиш ёрдам беради, бунда биринчи икки соннинг йиғиндиси учинчи сонни беради ҳамда биринчи сон иккинчи соннинг ярмисидан катта, яъни, 3:5:8 ($3+5=8$), 5:8:13 ($5+8=13$), 8:13:21 ($8+13=21$), 13:21:34 ($13+21=34$).

Юқорида айтилганидек, энг чиройли гулзорлар гул экинлари, йўлаклар ва майсазорларнинг 3:5:8 ёки 5:8:13 муносабатида ҳосил қилинади.

Мисол. Гулзор учун 400 м² ер ажратилган. «Олтин пропорция» қоидасига кўра, (3:5:8) йиғиндида 16 та қисм ҳосил бўлади: $400 \text{ м}^2 : 16 = 25 \text{ м}^2$ ни «олтин пропорция» сонларига кўпайтирсак қуйидагиларни оламиз: $25 \text{ м}^2 \times 3 = 75 \text{ м}^2$ - бу майдон гул экинлари (клуббалар, рабаткалар, ҳошиялар, гуруҳлар, алоҳида экинлар) учун ажратилади; $25 \text{ м}^2 \times 5 = 125 \text{ м}^2$ бу майдон йўлакчалар учун ишлатилади; $25 \text{ м}^2 \times 8 = 200 \text{ м}^2$ бу майдон майсазор учун ажратилади.

Лойиҳалашда энг олдин жойнинг ўлчамлари ва конфигурацияси аниқланади. Бунинг утун бурчакли асбоблар ва ўлчов лентаси ёрдамида ер майдони ўлчанади. Ер режаси керакли масштабда қоғозга кўчирилади. Сўнгра шу жойдаги барча коммуникацион линиялар (иситиш, канализация, электр ва бошқа тармоқлар) белгиланади. Режада кўкаламзорлаштириш майдонидаги барча объектларни ҳамда у ёки бу гул экинлари экиш мўлжалланган келгуси объектдаги йўл ва йўлакларнинг йўналишини аниқловчи барча бандларни белгиялаш зарурдир.

Амалиётда кўкаламзорлаштириш объектининг қуйидаги ўрганиш усули ишлатилади. Кўкаламзорлаштириш учун ажратилган жойни тайёрлайдилар, режалаштирадилар, ўғит соладилар, ҳайдайдилар, бороналайдилар ва кўп йиллик бошокли ўтлар сепилади. Утлар яхши ўсиб, ўрганилгандан сўнг, устидан юришга руҳсат этилади. Босилган йўлчалар келгусида ҳам йўллар тармоғи, йўлчалар, гулли безашнинг майдончалари ва элементлари (клуббалар, рабаткалар ва ҳ. к.) ни лойиҳалаш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Даҳа ва мавзелар ичини кўкаламзорлаштиришда ва боғлар ташкил қилишда, тинч дам олиш жойларини, кумдонларни, арғамчиларни, зинаиояларни ва ҳоказоларни жойлаштиришни кўзда тутиш керак. Идоралар ва бошқа маъмурий бинолар олдида машиналар, мотоцикллар, отлар учун туриш жой, эълонлар, рўзнома ва ҳурмат тахталари учуп майдончалар ажратилади-

Лойиҳалашда гиламли клумбалар, рабаткалар ва ҳоказоларнинг мураккаб расмларидан фойдаланмаслик керак. Ҳозирги вақтда чиройли, оддий ва аниқ компог.ицияларга талаб ортмоқда.

Гулзорлар учун қуёш тушадиган очиқ жойлар ажратилади. Жойнинг шимолий ва ғарбий чегараларида дарахт ва буталардан ҳимоя чизиғи тортилади. Бундай чизиқларни кўчалар, йўллар билан чегараланган томонларга тортиш мақсадга мувофиқдир. Бу эса чанг ва ортиқча шовқиндан сақлайди. Агар зарурат бўлса, ўтиб бўлмас жонли деворлар яратиш лойиҳалаштирилади. Агар лойиҳаланаётган объектга қишда ҳам кишилар келиб турсалар ва фойдалансалар, у ҳолда баргли ўсимликлардан ташқари игнабарглиларни ҳам экиш мумкин. Шундан сўнг безатишнинг бошқа элементларини-гулли экинлар, кичик меъёрий шаклларни режалаштиришга киришилади.

Спецификация (ассортимент танланади, объектда ишлатилувчи ўсимликлар сони ҳисобланади, уларнинг алмашиши, уругликнинг керакли миқдори ва ҳ. к. лар) ишлаб чиқарилади. Жойлар, йўллар, клумбаларнинг чегаралари аниқлангандан сўнг, дпрахтлар, буталар, ўсимликлар экилишини ҳисобга олгак ҳолда, гулзорнинг нусха лойиҳаси тузиладн. У кўпинча 1:10 масштабда бажариладп, лекин бошқа нисбатларни, яъни кўкаламзорлаштириш объектн тўғрисида яхши тасаввур уйғотувчи нисбатларни ишлатиш мумкин.

Гулзорлар ташкил қилишда қуйидаги қоидалардан фойдаланиш тавсия қилинади:

1. Гулзор клумбанинг ўрта, марказий қисми энг ёрқин, диққатни жалб қилувчи бўлиши керак. У ҳавза, ҳайкал ёнида ёки ўзича мустақил объект бўлиши мумкин.

2. Гулзордаги гул шакллари майда бўлмаслиги керак, акс ҳолда у хунук кўриниши мумкин. Оддий чизиқли йирик шакл ҳосил қилиниши маъқулроқдир.

3. Гулли шакллар камроқ ва маълум масофаларда газон (майсазорлар) билан ажратилган бўлиши керак.

Нусха лойиҳасини тузиш ва тасдиқланиш декабр ойининг охири январ. ойининг бошидан кечиктирмаслик керак, чунки кўкаламзорлаштириш учун керакли ўсимлик кўчатларини етиштириш бўйича ишлаб чиқариш топшириғини олдиндан бериш лозим. Шундан сўнг экишнинг ишчи чизмаси масштабда, бўёксиз бажарилади, бунда йўлларнинг эни, клумбаларнинг диаметри, рабаткалар эни ва узунлиги, экиш учун ўсимликлар ва жўяклар орасидаги масофа кўрсатилади. Экиш чизмаси лойиҳани амалда бажариш расмлар, рабаткаларнинг режаси тузилади-

Кўкаламзорлаштириш объектида биринчи навбатда турли коммуникацион йўллар (водопровод, электропроводка ва ҳ. к.) ўтказилади. Шундан сўнг дарахтвабуталар экилади, йўл тармоғи, турли майдончалар қурилади, майсазорлар ва гулли безатишнинг турли кўринишлари учун "озукали тупроқ солинади, майдон режалаштирилади, майсалар аралашмаси экилади ва охириги навбатда гулли ўсимликлар экилади ва уруғлари сепилади.

Гулли экинзорларнинг шакллари. Гулзорлар ташкил қилишда гулли экинзорларнинг турли шакллари клумбалар, рабаткалар, нақшлар, гуруҳлар, ҳошиялар, массивлар, альпинариялар, миксбордерлар ва алоҳида экинзорлар ишлатилади.

Клумбалар шакли деярли бир хил ўлчамдаги, турли перпендикуляр йўналишдаги, геометрик тугалланган контур шаклида бўлади. Бошқача қилиб айтганда, гулзор-бу жимжимадор гулли жўяк, барча йўналишларда деярли бир хил ўлчамга эга. Клумбаларни атрофидаги майсазор ёки йўлакчалардан юқорироқ қилиб ҳосил қилинади ва манзарали ўсимликлар экилади. Клумбалар одатда майсазор фонида жойлаштирилади, очик майдонларда эса уларнинг четлари ажриқ билан ҳошияланади. Майсазордаги гулзорлар бир вақтнинг ўзида гулзор қисм ёки унинг маркази бўлиши ёки партерда марказий ҳолатни эгаллаши мумкин. Клумбалар шакл бўйича юмалоқ, -квадрат, тўғри бурчак, чўзинчоқ, юлдузсимон ва бошқача бўлади. Гулзор катталиги турличадир: 0,75 см. дан 7 м. гача ва ҳатто диаметри 20м лн, лекин кўпинча 4данбм. гача (эни кўп тарқалган). Клумбалар юзаси доим дўнг, 5-10° га қия қилинади, яъни юза радиусининг ҳар бир узунасига ўлчанган метрида 5-15 ва ундан кўпроққа кўтарилади. Дўнг гулзорларда гуллар жуда яхши кўринадиган ва сувнинг туриб қолиши бўлмайдиган. Жуда баланд ёки «ёпиштирилган» гулзорлар ноқулай бўлади, чунки суғориш ва ёмғир сувларидан тупроқ ювилиб кетиши мумкин ва бундай гулзорлар тезда қуриб қолади. Клумбаларнинг энг катта баландлиги 50-80 см., қоши майсазорлардан 8-10 см. баланд бўлади ва четлари ажриқ ёки 25-50 см. кенгликдаги майсазор экинларининг аралаш уруғини сепиш билан ҳошияланади. Марказга нисбатан унчалик дўнг бўлмаган гулзорларнинг ўртагоғига баландроқ четларига эса пастак ўсимликлар экилади. Акс ҳолда, гулзорларнинг марказини кўриш мумкин бўлмай қолади.

Ўсимликларнинг қайси гуруҳга мансублигига кўра, клумбалар қуйидаги турларга бўлинади:

1. Гиладель, яъни пастак, гулловчи ёки манзарали-баргли, турли хил ўсимликлар экилган клумбалар. Ўсимликларни бир хил баландликда сақлаш ва расмнинг чизиқларини аниқ сақлаш учун уларни узлуксиз кесиб туриш керак.

2. Гулли, асосан йирикроқ гулловчи ўсимликлар ҳамда манзарали-баргли ўсимликлар ҳам қўшиб экилган клумбалар. Бунда бир йилликлар ҳам, кўп йилликлар ҳам, очик ерда қишлоқчи ва қишламайдиган ўсимликлар қўлланилади. Бир йилликлар алмашувчи (вегетадия даврида ўсимликлар алмаштирилади) ва алмашмайдиганларга бўлинади. Алмашувчи клумбаларда баҳорда кўпинча пастак (20 см. гача) ўсимликлар ишлатилади. Клумбаларда

баҳорда виола, незабудка, лола, ва бошқалар яхши кўринади.

Рабатмалар (жўяклар) гулзор қисми, жўяк кўринишидаги узун ер майдони гулли экинзор шакли. Унда гулловчи ва манзарали-баргли ўсимликлар экилади. Рабаткалар йўлакчалар, майдончалар ёки қурилмалар бўйлаб жойлашган гулли жўяклардир. Рабаткалар ишлатилишига ва безатилаётган майдонга кўра турли узунлик ва кенгликка эгадир. Энг калталари 2-4 м., узунлари эса бир неча юз метргача бўлади. Рабаткалар кенлиги 0,5 дан (жуда кам) 3-4 м. гача, кўпроқ тарқалганининг кенлиги 1 -1,25 м. Рабаткалар юзаси ҳар доим текис, сувнинг туриб қолмаслиги учун фақат марказга нисбатан озроқ кўтарилган бўлади. Кенлиги 3 м. бўлган лентасимон экинларни, кўп йилликларнинг 5-8 та жўякли ёки бир йиликларнинг 8-12 та жўякли экинларини рабаткаларга мансуб деса ҳам бўлади. Рабатканинг четлари майсазор билан барабар ёки ундан 4-10 см. баланд бўлиши мумкин. Кўп йиллик ўсимликли рабаткаларни гулзорлар четида, унинг рамкаси сифатида жойлаштирилади. Қурилишга хослиги ва жойлашишига кўра рабаткалар бир томонлама (асимметрик) ва икки томонлама (симметрик) бўлади. Бир томонлама рабаткалар баланд ўсимликларни кўринмас жойларда девор, жонли девор, бино фасади ва ҳоказолар ёнида юзага келтирилади. Икки томонлама рабаткалар гулзорнинг марказий қисмида жойлаштирилади. Жуда узун рабаткалар узлуксиз ёки узилган, бўлакчаларга бўлинган бўлиши мумкин.

Узилган рабаткалар квадрат ёки юмалоқ клумбачалар, йўлчалар, йирик ўсимликларнинг алоҳида экилгани ва бошқалар билан узилиши мумкин, бу эса уни жонлантириб, бир хил чизиқнинг зерикарли таассуротиини йўқотади. Рабатка ўзининг умумий узунлигига кўра ҳар 5-15 м. да узилиши мумкин. Бундай ҳолларда рабаткаларнинг узилиш жойларида штампали ёки атиргуллар, георгиналар, функциялар ва бошқа баланд ёки ўрта бўйли чиройли ўсимликларни экиш тавсия қилинади. Рабатканинг кенлиги ўсимликлар экиш жўякларининг сонига боғлиқ. Уларда ўсимликларнинг тур ва нав таркиби хилма-хил бўлиши мумкин ва кўпинча гулзор клумбаларида экилган ўсимликларга мос тушиши зарур.

Арабеска гулли экинзор шакли сифатида ҳозирги вақтда жуда кам ишлатилади бу майдони кичикроқ, ясси ёки бироз кўтарилган (дўнг) клумбалардир, ўзининг абриси, яъни ташқи кўриниши ва контурлари бўйича барглар, гуллар, гирляндалар, гулчамбарлар, капалаклар ва бошқа расмларни эслатади. Арабескалар асосан па;тер ва гулзорларнинг ён қисмларига, майсазор бурчакларига жойлаштирилади. Тартибга кўра гиламли ўсимликлар билан ҳосил қилинади. Арабескаларда ўсимликларни экиш ва парваришlash (унинг атрсефндаги майсазор билан бирга) рабаткалар ва бошқа экинзорларга нисбатан жуда кўп меҳнат ва сарф-харажат талаб қилади. <

Гуруҳ бу гулзорнинг қисми, қичикроқ сонли бир тур ёки нав ўсимликларининг экилган жойини ўзида акс эттирувчи гулли экинзорларнинг битта шаклидир. Гуруҳлар учун кўпинча баланд бўйли гулловчи ҳамда манзарали-баргли бир йиллик ёки кўп йиллик ўсимликлар, буталар ёки дарахтлар ишлатилади, бунда улар яқин масофаларда экилади.

Гуруҳ икки хил бўлади:

1) девор олди хили-деворлар, дарахтлар пояси, ахлат қутилари, ҳожатхоналар, деворчалар ва бошқаларни манзаралаштириш учун баланд бўйли чиройли баргли ўсимликлар (клевшина, манзарали каноп ва бошқалар) ишлатилади;

2) эркин ўсувчи хили, майсазорда озод композицияда экилади, бу гуруҳлар учун турли баландликдаги ўсимликлар ишлатилади.

Экилаётган ўсимликлар сони 3-5 тадан кам бўлмаслиги керак. Кўпинча гуруҳлар атрофига, кўринадиган тарафига пастроқ ўсимликлар экилади. Юқорида айтилганидек, гуруҳ кўпинча бир тур ўсимликдан ташкил топади, ammo айрим ҳолларда уни ўзаро баландлиги, ранги ва бошқа сифатлари билан мос бир неча (2-3) хил ўсимликлардан ҳосил қилиш ҳам мумкин.

Алоҳида ёки солитер экиш деб, алоҳида бир йиллик ёки кўп йиллик ўсимликлар экилган экинзорнинг бир шаклига айтилади. Бу майсазор, гулзор, истироҳат боғи ёки хиёбон фониди, гуруҳлар, клумбалар, рабаткалар, кичик меъморий шакллари ва ҳ.к.лардан узоқроқда жойлашади. Экиш учун ўсимликларни алоҳида ҳол учун баландлиги, габитуси, барглари, гуллар, мевалар ранги ва бошқа ўзига хос хусусиятлари бўйича танланади ва безатилаётган объект ва гулзор ҳам, албатта ҳисобга олинади. Алоҳида экинлар (солитерлар)нинг кўркамлиги барча йўналишларда тўлиқ бўлиши керак: сербарглилик, чиройли габитус, баргларининг оригиналлиги, гуллашнинг (гулловчи ўсимликлар учун) тўлиқ ҳамда кетма-кетлиги ва ҳ.к.

Солитерлар сифатида қоида бўйича, ёруғсевар ўсимликлар қўлланилади. Майда баргли, тўқ рангдаги гулли ўсимликларни йўлакчалар ва кўринадиган жойларга аксинча, йирик баргли, йирик ва ёрқин гулли ёки гулбаргли ўсимликларни эса узоқроққа экиш мумкин.

Бордюлар (ҳошиялар) гулзор қисми, гулли экинзорлар шакли, клумбалар контури, йўлакчалар чизиги, рабаткалар, майсазорлар, аллеялар бўйлаб экилган гулловчи ёки манзарали-баргли бир йиллик ҳамда кўп йиллик ўсимликлар бўлиб, улар ҳошия ҳосил қилади. Айрим ҳолларда бордюлар рамка ёки ҳошия дейилади.

Бордюлар ўсимликнинг катталиги ва ҳошиянинг хусусиятга кўра, 10-40 см. кенгликда 1-5 та қаторда ҳосил қилинади. Гулловчи, гиламли, бир йиллик ёки кўп йиллик пастак (20 см. гача), манзарали-баргли ўсимликлар қатор-қатор қилиб экилади. Булар табиий ўсувчи ёки кесиб турилувчи, жонли девор кўринишидаги буталар бўлиши мумкин. Уларнинг бўйи 0,7-1 м. дан ошмаслиги ва кенлиги, кичикроқ бўлиши керак, шу билан бирга уларнинг туплари бирлашиб турувчи оралиқ масофада экилади.

Бордюларнинг баландлиги ҳошияланаётган объектга кўра, жуда ўзгариб туради. Бордюлар кўкаламзорлаштирилаётган жойнинг манзарали меъморий безаш учун хизмат қилади, улар гулзорли безатишнинг тугалланган кўринишини яратади.

Партер бино олдидаги ёки истироҳат боғи, хиёбон бошида ва бошқа жойлардаги тантанали гулзор. Истироҳат боғ санъатида партер ёнлама текисликдаги манзарали қурилма ҳисобланади. У гулли манзарали

безатишнинг катъий усулида бажарилиб, хиёбонлар ва истирохат боғларининг кириш жойларига, бино олдида аниқ, тўғри шаклда ўрнатилади. Партер бир нечта таркибий қисмлардан (майсазорлар, махсус танланган манзарали баргли ва гулловчи ўсимликлар, йўлакчалар, кичик меъморий шакллар) ташкил топган. Бу қисмлар ўз навбатида гул композициясида бирлашиб, бир бутунликни ташкил қилади.

Партернинг умумий режаси одатда тўғри тўртбурчак шаклида бўлади. Катта томони кичигидан 2,5 баравар катта ҳисобланади, бу эса унинг тенг майдончаларига бўлиб, композицияларни тўғри жойлаштириш имконини беради, бунда керакли симметрияларни сақлаш ва партерга кирувчи барча таркибий қисмларнинг гармоник мос тушишини ҳисобга олиш мумкин.

Партернинг марказий қисмини бир ёки бир неча турли ўлчамдаги клумбаларни, бассейнларни, гулдонларни, ҳайкалларни ўз ичига олувчи майсазор эгаллайди. Партер майдони кўкаламзорлаштирилаётган объект ўлчамларига мос равишда режалаштирилади. Партернинг кўкаламзорлаштириш объектига гармоник муносабати 1:1,5 дир. Бунда бирлик кўкаламзорлаштирилаётган майдон объектидир, партер эса 1,5 баравар катта майдонни эгаллайди.

Массив бу йирик ўлчамли ўсимликлар (кўпинча дарахт ва буталар) экилган, етарлича кенг майдонни эгаллаган экинзордир. Массив яратишда унинг мақсадига таяйилади. Урмон боғларини ташкил қилиш кўпинча табиий ўрмон массивларида амалга оширилади. Кўп ҳолларда янги массивлар яратишда ёруғсевар ўсимликлар ишлатилади.

Чирмашувчи **ўсимликлар** асосан деворлар, айвончалар, балконларни безатиш, пергол яратиш учун ишлатилади, лекин улардан гулзорларда ҳам фойдаланиш мумкин. Бундай ҳолларда майсазорларда каркаслар ўрнатилади ёки ип тортилади. Шу тариқа ўсимлик чирмашиб ўсади ва вертикал деворлар, колонналар, конуслар ҳамда бошқа шакллар ҳосил бўлади.

Альпинарий тошли боғ ёки тоғча, альп флораси қўлланилган тоғ ландшафтининг ўзига хос чиройини акс этирувчи сунъий яратилган қурилмадир. Альпинария комплексида тош ҳамда ўсимликларнинг бир йиллик, кўп йиллик ва буталари чиройли қўшилиб яхлит бир бутунлик ҳосил бўлади. Альпинариянинг ўлчами ва жойи маҳаллий шароитлар ва имкониятлар билан аниқланади: қоида бўйича, бу майдон 2 дан 200 м² , гача ва бўйи 0,5 дан 10 м. гача бўлган жойдир.

Альпинариялар кўпинча ландшафт стилидаги паркларда ишлатилади. Тоғ-тошли ландшафт кўринишидаги бурчакни акс эттирувчи альпинарийни қоидаларга бўйсундириш мумкин эмас, шунинг учуну тўлиқ меъморнинг санъати ва бадиий савиясига боғлиқдир. Альпинарияда тошни қўллаш билан бир вақтда сувни ирмоқ, каскад кўринишида ишлатиш мақсадга мувофиқдир. Альпинария кузда ташкил қилинади. Баҳорда ернинг чўкиши тўхтайдди. Шағалсимон дренажланган асосга торф, йирик донали кум ва бир неча миқдор майда шағал қўшилган яхши озук^ли серажриқ тупроқ солинади. Алоҳида секторларда ўсимликнинг индивидуал хусусиятларига кўра махсус тупроқ ҳосил қилиш мумкин. Шундан сўнг, тупроқ тепалиги турли ўлчам ва

шаклли, бир ёки бир неча, ammo минерал таркиби бўйича бирбирига яқин тошлар билан қопланади. Ўсимликлар баҳорда экилади.

Кўпгина баланд тоғ ўсимликларининг етарли даражада қишга чидамлигига қарамай, альпийарияларда қиш вақтида уларнинг айрим турлари қисман ёки тўлиқ ҳимояланиши керак.

Миксбордерлар деворлар, бинолар, баланд бўйли экинлар олдида табиий гуруҳлар кўринишида жойлашган манзарали ўсимликлар (кўп йилликлар, икки йилликлар ва бир йилликлар)нинг кўп гуруҳли ва қаторли аралаш экинзордир. Миксбордерлар учун ўсимликлар ҳили шундай танланади-ки, бунда уларнинг гуллаши эрта баҳордан совуқ тушгунча узлуксиздавом этади. Ўсимликлар гуруҳи шундай жойланиши лозимки, бунда бутун мавсум давомида майдон турли тусдаги гуллар билан қоплансин. Миксбордер четлари ўзига хос ўсимликлар билан хошияланади. Кўпинча ҳуёшли жойларни эгалловчи миксбордерларда ёруғсевар ўсимликлар экилади.

Ҳавзалар. Кўпинча ҳиёбон ва истироҳат боғларида турли ўлчамдаги сунъий ҳавзалар ўрнатилади, унинг қирғоқларига манзарали намсевар ўсимликлар экилади, бу ўсимликлар фақат ҳиёбон ёки истироҳат боғи билан уйғунлашмай, ҳавзанинг ўзига ҳам уйғун бўлиши керак. Одатда, қирғоққа ирислар, незабудкалар, ҳавзага эса намфалар, рогоз ва бошқа сув ўсимликлари экилади.

ГУЛЗОРНИ ПАРВАРИШЛАШГА ДОИР АСОСИЙ ТАДБИРЛАР

Гулзор парвариши. Агар ўсимликлар ўз йўналишига жавоб берса ва тўғри экилиб, ишлатилган бўлса бундай гулзорлар самарали бўлиб, кишида яхши кайфият уйғотади. Бундан ташқари, гулзорлар ҳар доим тоза, чиройли, яъни яхши парваришланган бўлиши керак. Гулзорлар парваришида асосан унинг сифати муҳим аҳамият касб этади. Ўсимликлар парвариши бўйича сарфларни камайтириш учун уларнинг ўсиш ва ривожланиш хусусиятларини ҳисобга олиш керак ва шунга мос равишда қуйидаги қоидаларга таяниш лозим:

1. Ўсимликларни оптимал масофаларда экиш.
2. Ўсимликларни тезроқ ўсиб, бир-бири билан бирлашиб кетиши ва ер юзини яшиллик билан қоплашини ҳисобга олган ҳолда жойлаштириш.
3. Гуллаш хусусияти ва кетма-кетлигини ҳисобга олиш. .
4. Ўсимликларни паст ҳароратга чидамлилигига кўра, уларни очик ерга баҳорги совуқлар эҳтимоли кетгандан сўнг экиш.

Гулзор парваришида қуйидаги усуллардан фойдаланилади:

а) экилиши билан суғорилади. Заруриятга кўра суғориш такрорланади;

б) экилгандан сўнг биринчи ҳафталарда тутмаган кўчатлар ўрнига, ўша навдаги янги ўсимлик кўчати экилади. Бунинг учун 10-25 фоиз микдорда ўсимликлар заҳирада етиштирилади.

в) ўсимликлар бирлашиб кетгунча, тупроқни узлуксиз юмшатиш ва ўсимликни яғана қилиш. Бирлашиб кетгач ва кучли ёмғирдан сўнг уларни бажаришга ҳожат йўқ; чунки, бу вақтда ёввойи ўтлар маданий ўтлар томонидан эзилади ва тахминан гулзор кўринишини бузмайди;

г) ўсимликлар тутиши ва ўса бошлашида органик ва минерал ўғитлар билан озиклантирилади. Бунда микроўғитлар камроқ фойдаланилади;

д) алоҳида ўсимликларнинг гуллаб бўлиши билан сўлиган гулбарг ва гуллар кесиб ташланади. Гулзор кўринишини бузувчи, сўлиган ва тўкилмаган гул ва гулбарглардан ҳам тозаланиб туриши керак. Гуллаш даври айтарли узоқ бўлган ўсимликларда бу иш тахминан ҳафтада бир марта бажарилади. Кесиб турилса, ўсимлик манзараси узоқроқ сақланади. —

Сентябр ойи охири октябр ойи бошларида биринчи кузги совуқлар тушади, улар иссиқсевар ўсимликлар бегония, ирезине, альтернантера ва бошқаларга зарар етказиши мумкин, совуқдан кейин иссиқ ҳаво даври келса ҳам, бу ўсимликларнинг айримлари нобуд бўлиши эҳтимоли бор. Шунинг учун сентябр ойи охирида эҳтиёт чораси учун ўсимликларнинг бир қисмини (10-15%) зарарланмаган она тупларни иссиқхоналарга киритилади. Улар тувакка экилади ёки зич қилиб яшикка жойлаштиради. Сув ўсимликлари ҳам ҳавзалардан олиб қўйилади. Ўсимликлар гулзорнинг ташқи кўринишини бузмасдан танлаб олинади.

Енгил совуқларда она туп юзаси доқа, шохли пайраха ёки плёнка билан ёпилади, чунки кучсиз совуқлардан сўнг, иссиқ ҳаво келиши ва гулзорлар ўзининг манзарасини яна бир неча ҳафта сақлаши мумкин. Ҳозирги вақтда ТСХАнинг Сабзавотчилик тажриба станциясида сунъий йўл билан ҳосил қилинувчи кўпикни яратиш устида иш оlib бориляпти. Совуқлар эҳтимоли туғилиши билан, ўсимликлар кўпик билан қопланади ва 8-10 соатдан кейин кўпик қотиб, ингичка қатламли плёнка из қолдирмай учиб кетади. Октябр ойи бошларида ҳаво совуши билан, она туп сифатида қўлланилмайдиган кўп йиллик, бир йиллик ва гиламли ўтларнинг ер усти қисми қирқилади ёки суғуриб, компост қилинади. Ўсимликлардан тозаланган майдонлар ўғитланади ва қавланади. Қишга чидамсизроқ кўп йиллик ўсимликларни (атиргул, гиацинт нарғиснинг айрим навлари, регали лилияси ва бошқалар) қарағай шохлари ва бошқа материаллар билан ёпилади.

Парваришlash ишлари қуйидагиларни ўз ичига олади: суғориш (қунига 1-2 маҳал), бегона ўтларни ўташ (мавсумда 6 мартаба); мулчалаш (эрта баҳорда ва кузда), тупроқни юмшатиш (эрта баҳорда ва кузда), ўсимликлар ер устки қисмини парваришlash, гулзорларни таъмирlash ва қайта реконструкция қилиш.

Кўп йиллик гулли ўсимликлар экилган майдонда эрта баҳорда, қатордаги буталар ўсиб кетишидан олдин тупроқ юмшатилади. Кузги ерни юмшатиш гуллаб бўлган новдалар кесилганидан кейин амалга оширилади. Ўсимликлар илдиз тизими ўсишига қараб тупроққа 5-12 см чуқурликда ишлов берилади.

Бир йиллик гуллар ўсадиган майдончалар тупроғи 5-6 см чуқурликда юмшатилади. Агар экинлар мулчаланган бўлса, тупроқни ишlash сони камайтиради. Ёзги мавсумда гилам – мозаика ва бордюор гуллари 6-10 мартагача қисқартиради. Баланд бўйли, поялари ғовак гуллар, масалан георгинлар, боғлаб чиқилади. Гуллаб бўлган тугунчаларни мунтазам ҳолда олиб ташlash йўли билан гулларнинг очилиш жадаллиги сақланиб, гулзорларнинг санитар ҳолати яхшиланади. Бир йиллик ва кўпчилик гилам —

мозаика гуллар совуқ тушиши билан юлиб ташланади. Қишламайдиган кўп йиллик гулли ўсимликлар кеч кузда қазиб олинади, ер устки қисми кесилади, илдизлари, туганаклари, туганак – пиёзчалари қишда сақлаш учун олиб кўйилади. Қишлайдиган кўп йиллик гуллар олдин ер усти қисми кесилиб устидан тупроқ тортилади.

Махсус идишларда ўстирилган ҳамиша яшил ўсимликлар (агавалар, елпиғичсимон пальмалар ва б.) қиш мавсумда оранжереяларга олиб ўтилади.

Гулзорда, шунингдек, тошдан ва гуллардан тузилган композицияларни кўллаш мумкин. Бу мақсадда мускар, юкка, седум, гулсафсарлар ва бошқалар ишлатилади. Тошли гулзор учун мўлжалланган майдон олдин юмшатилади, устидан унумдор тупроқ солинади, тошлар ўрнатиб чиқилиб, сўнгра, гуллар экилади. Гулларни баҳорда ва кузда экиш мумкин. Паст бўйли ўсимликлар орасидаги масофа 5-15 см; ўрта бўйлилар учун – 15-20 см ва баланд бўйлилар учун – 30-50 см бўлиши лозим. Парваришlash ишлари: тошларни зичлаб кўйиш, тупроқни юмшатиш, ўсимликларни суғориш ва бегона ўтларни йўқотишдан иборат.

ГАЗОНЛАР КОМПОЗИЦИЯСИ

Газонлар – бошокли, кам ҳолларда дуккакли ўтлардан ташкил топган, қалин, тупроқни қопловчи ўт қатлами. Уруғдан экиш, чим билан қоплаш, табиий ўтлар қопламини яхшилаш ва бошқа усуллар билан барпо этилади. Газонлар майдони 1 м² дан то бир неча гектаргача бўлиши мумкин. Қўлланилишига қараб, манзарали, спорт ва махсус газонларга ажратилади. Барча саналган газонлар гуруҳи бир йўла санитариягигиена вазифасини ҳам бажаради.

Манзарали газонлар алоҳида бир кўкаламзорлаштириш худуди ёки дарахтлар, буталар ва гуллар учун фон вазифасини бажаради. Спорт газонлари ўйингоҳ, отчопар, голф майдони ва бошқа спорт майдончаларида барпо этилади. Махсус газонлар аэродромларда, шоссе ва темир йўл чеккаларида (қияликларда), гидротехник қурилмалар қияликларида барпо этилади.

Таркибига кўра газонлар тоза – бир хил ўтлардан ташкил топган; аралаш – турли ўсимликлардан (ўтлар аралашмаси), бошокли ёки дуккакли ўтлар ва гуллайдиган ўтсимон ўсимликлар аралашмасидан барпо қилиниши мумкин. Таркибида фақат бошокли ёки дуккакли ўтлар бўлганлари *яшил газонлар* деб аталади. Ўтлар ва гуллайдиган ўсимликлар аралашмаси бўлган газонларни эса *мавритан*, ёки *жимжимадор* дейилади. Газонлар бир йиллик ва кўп йиллик бўлади.

Манзарали газонлар жойлашган ерига қараб, ҳамда парваришlash (газонларни кесиш ёки калталаш) сонига кўра партер, оддий ва чим турларига бўлинади. Шунингдек, мавритан ҳамда тупроқни қопловчи ўсимликлардан ташкил топган турлари мавжуд. Партер газонлар яшил объектнинг марказий қисмида жойлаштирилади, одатда, хайкалтарошлик намуналари, ёдгорликлар ва жамоат биноларига кириш олдида барпо этилади. Бундай газонлар ҳар 5-7 кунда кесилади. Партер газонларида асосан бир турдаги кўп йиллик ўтлардан (яйлов райграси ёки чим), арпадан фойдаланилади.

Оддий газон яшил объектнинг барча қисмларида жойлаштирилади. Оддий газонни яратиш учун 3-5 турдаги ўтлар аралашмасидан фойдаланиш мумкин. Газонлар 1 ойда 1-2 маротаба кесилади. Чим газонлар шаҳар чеккасидаги яшил объектларда барпо этилади. Улар кўп турдаги ўтлардан иборат бўлиб, сунъий яратилган ёки аксарият ҳолларда табиий ўтлар қопламидан ташкил этилади. Табиий

Ўтзорда тупроқни юмшатиш йўли билан, уруғдан экиб ўтлар қоплами янгиланади. Газон ўтлари ўсув даврида 1-2 марта кесилади ва ўрилади.

Мавритан газонларини яратишда бир йиллик, гуллайдиган ўсимликлар билан кам шохлайдиган бошоқли экинлар уруғлари аралаштириб экилади. Мавритан газонлари ҳамда тупроқни ҳимояловчи ўсимликлардан ташкил этилган газонлар кесилмайди.